

What Mapping Practices Tells Us and Contributes to Southeast Asian Studies

Prof. HAYASHI, Yukio

CIAS, Kyoto University

มีปฏิทรรศน์ (paradox) หนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอไว้ในเบื้องต้นว่า “วัฒนธรรมที่เป็นผลผลิตของมนุษย์และเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตยืนยาว มักจะมีการปฏิบัติกันอย่างจริงจังในพื้นที่ที่ถูกเผยแพร่ไป มากกว่าในพื้นที่ที่เป็นแหล่งกำเนิด” ดังเช่นในกรณีของพุทธศาสนา ที่กำเนิดอยู่ในประเทศอินเดียแล้วเผยแพร่ไปทางเหนือและทางตะวันออก ยังคงเป็นศาสนาที่มีชีวิตยืนยาวมาจนถึงปัจจุบันในแหล่งที่ได้เผยแพร่ไปถึง โดยในทางตะวันออกพุทธศานาหายานเผยแพร่ไปถึงประเทศญี่ปุ่นและมีอายุจนถึงปัจจุบันยืนนานกว่า 1500 ปีแล้ว สำหรับพุทธศาสนาเถรวาทที่เผยแพร่ไปทางภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงมีพุทธศาสนิกชนนับถือและปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อนักวิชาการหรือนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นเดินทางมาเที่ยวในแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วยนั้น ชาวญี่ปุ่นมักจะประทับใจที่ได้พบพระพุทธรูปศาสนาที่มีชีวิต และมีความตื่นตัวในวิถีปฏิบัติที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนท้องถิ่น พวกเขาสร้างวัดกันด้วยตนเอง และเข้าบวชเป็นพระภิกษุสามเณรเพื่อการศึกษาพุทธธรรม

จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่า “ทำไมพุทธศาสนาเกิดขึ้นที่ประเทศอินเดีย แต่มามีชีวิตยืนยาวอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” คำถามเช่นนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นกับคนไทยที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมพุทธศาสนาเถรวาท แต่คำถามเช่นนี้มักจะเกิดขึ้นกับคนต่างชาติอย่างคนญี่ปุ่นที่อยู่ในสังคมพุทธศาสนาที่แตกต่าง คำตอบต่อประเด็นคำถามนี้อาจจะมีหลากหลายรูปแบบตามลักษณะของผู้ตอบ และตามสาขาวิชาที่แตกต่างกันของนักวิชาการแต่ละคน ที่ผ่านมามีตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นักวิชาการต่างชาติพยายามหาคำตอบนี้จากคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลี ต่อมาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 นักวิชาการต่างชาติหลายกลุ่มพยายามค้นหาคำตอบจากวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเถรวาทในระดับสังคมหมู่บ้าน (รวมถึงนักวิชาการชาวญี่ปุ่นด้วย) ในขณะนั้นนักวิชาการต่างชาติมักจะมองพุทธศาสนาเถรวาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบปัจเจกประเภท ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากมุมมองบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบคนนอกกับคนใน หรือไม่ก็เป็นการวิเคราะห์ในมุมมองของพุทธวิทยา (buddhology) และแนวทางการศึกษาศาสนาโลก ซึ่งมีความพยายามศึกษาวิเคราะห์ศาสนาในเชิงรูปธรรมและเน้นการศึกษาเนื้อหาพุทธศาสนามากกว่าวิถีปฏิบัติ

ภู

บ

ติ

ถึงแม้ว่าเรามักจะจำแนกวัฒนธรรมพุทธศาสนาในแต่ละประเทศของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าเป็น วัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาทของเอเชียตะวันออกเฉียงก็ตาม เราจะสามารถพบเห็นความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทของแต่ละประเทศในภูมิภาคนี้ได้ ทั้งนี้ยกเว้นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญการวิจัยพุทธศาสนาแล้ว คนท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสนใจกับประเด็นศึกษานี้ กล่าวโดยสรุปได้ว่าศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคมของคนในท้องถิ่น ในลักษณะที่เป็นรากฐานวิถีชีวิตและสังคมของคนในพื้นที่นั้น จะช่วยให้ศาสนายังคงมีชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้นสืบต่อมาได้ด้วยเหตุนี้จึงเป็นความน่าสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในประเทศไทย ที่มีคนไทยราว 95% ปฏิบัติพุทธศาสนาในวิถีชีวิตประจำวัน และใช้ปรัชญาพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

การวิจัยพุทธศาสนาในพื้นที่ศึกษาหนึ่งๆ ไม่ควรเป็นการศึกษาถึงคำสั่งสอนในคัมภีร์ แต่ควรจะเป็นการศึกษาจากวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนและสังคมของคนท้องถิ่น วิธีการวิจัยแบบนี้ไม่แน่ว่าจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดหรือไม่ แต่เพื่อความเข้าใจพุทธศาสนาที่ชัดเจน เราควรจะศึกษาพุทธศาสนาในชีวิตประจำวันมากกว่าจากคัมภีร์ โดยอาจจะสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียง หรืออ่านหนังสือที่พระสงฆ์ผู้มีชื่อเสียงเขียนไว้ แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นการวิจัยที่ครบถ้วนสมบูรณ์ เราควรจะทำการศึกษาวิจัยสนาม โดยเลือกพื้นที่ศึกษาและกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในลักษณะที่เป็นวัดและพระสงฆ์สามเณร ซึ่งอาจรวมถึงฆราวาสในพื้นที่ศึกษานั้นๆ ด้วย ในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ วัตถุประสงค์ครั้งนี้ นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยสนามที่เริ่มต้นจากการศึกษางานสนามในพื้นที่เล็กๆ แห่งหนึ่งในภาคอีสานของไทย จากนั้นจึงได้ขยายพื้นที่ศึกษาออกไปยังประเทศกัมพูชา ลาว เมียนมาร์ และยูนนานของจีน การประชุมเชิงปฏิบัติการในวันนี้เราต้องการจะนำเสนอข้อมูลจากพื้นที่ศึกษาต่างๆ และนำเสนอผลงานที่อยู่ในระหว่างการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลสนาม

โครงการวิจัยของเราเริ่มต้นในปี 2006 ซึ่งเป็นงานวิจัยสนามโครงการเล็กๆ ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นโครงการวิจัยที่ขอรับทุนสนับสนุนจากกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่น เพื่อทำการวิจัยสนามระหว่างปี 2008-2010 ในโครงการวิจัยนี้มีนักวิจัยชาวญี่ปุ่นที่เป็นผู้เชี่ยวชาญลาว กัมพูชา เมียนมาร์ และยูนนาน รวม 8 คน ศึกษาในพื้นที่สนามเพิ่มขึ้นเป็น 9 แห่งใน 5 ประเทศ ข้อมูลสนามที่จะได้นำเสนอในการประชุมครั้งนี้เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากวัดจำนวน 770 วัด และข้อมูลพระสงฆ์และสามเณรจำนวน 6,194 รูป (ซึ่งหากคำนวณเป็นข้อมูลสะสมรวมตลอดช่วงเวลาการวิจัยสนาม มีข้อมูลพระสงฆ์และสามเณรทั้งสิ้น

8,567 รูป โดยยังไม่รวมข้อมูลในส่วนของประเทศเมียนมาร์ ที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1,430 วัด และพระสงฆ์ 657 รูป)

เพื่อที่จะวิเคราะห์ภาพรวมเปรียบเทียบวิถีปฏิบัติพุทธศาสนาเถรวาทระหว่างพื้นที่วิจัยแต่ละแห่ง เราได้เลือกวิธีการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลแบบ “Area informatics” ซึ่งในลำดับต่อไปจะมีนักวิจัยอีกท่านหนึ่งเป็นผู้นำเสนอว่า Area informatics คืออะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจะศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษาหรือใน แต่ละ ช่วง เวลา ได้ อย่าง ชัด เจน นับเป็นเรื่องยากที่เราจะวิเคราะห์ให้เห็นภาพรวมการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ทั้งหมดได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวนมากและยาวนาน งานวิจัยสนามที่เราเก็บรวบรวมข้อมูลจึงต้องใช้เวลานานถึงปี 2011 ซึ่งผลการวิจัยสนามช่วยให้เราพบรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะช่วยให้เห็นภาพรวมของพุทธศาสนาเถรวาทในทุกพื้นที่ที่วิจัย รวมทั้งยังสามารถสะท้อนถึงลักษณะของพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นวิถีปฏิบัติในภูมิภาคนี้ได้เด่นชัดมากขึ้นจากการศึกษาเปรียบเทียบถึงการบวชและกระแสการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ ที่ดำเนินไปตามวิถีปฏิบัติของแต่ละท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นจากที่เราเน้นการศึกษาข้อมูลวัด สำนักสงฆ์ และที่พักสงฆ์ รวมถึงข้อมูลประวัติบุคคลของพระสงฆ์สามเณร ข้อมูลประวัติศาสตร์ ข้อมูลเชิงกายภาพและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และข้อมูลอื่นๆ ที่ เกี่ยว กี่ ย ว ขั้ อ ง ข้อมูลเหล่านี้ล้วนช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนาเถรวาทในระดับภูมิภาคได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

มาถึงขณะนี้เรามีความคาดหวังว่า การวิจัยที่เพิ่งเริ่มต้นจาก 1 พื้นที่ สามารถขยายไปสู่การสร้างทำความเข้าใจในระดับภาค ระดับประเทศ และระดับภูมิภาคได้ ยิ่งไปกว่านั้นนอกจากรวมข้อมูลสนามจำนวนมากแล้ว เรายังพบว่าความเข้าใจพุทธศาสนาเถรวาทในแต่ละพื้นที่ที่วิจัยนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นในการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้เกี่ยวกับเป็นประเด็นความเสื่อม การฟื้นฟู และการพัฒนาของสังคมพุทธศาสนาเถรวาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อการวิเคราะห์ที่ยืนยันถึงพุทธศาสนาที่มีชีวิตและพัฒนาการของพุทธศาสนาได้ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบ Area informatics

การวิจัยนี้ยังช่วยให้เราค้นพบข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ ปฏิภรณ์ที่ผู้เสนอได้กล่าวถึงในเบื้องต้นนั้นเป็นประเด็นที่จะสามารถนำไปศึกษาวิจัยในพื้นที่ไหนก็ได้ในโลก โดยเฉพาะในประเด็นที่ผลการวิจัยพบว่าพุทธศาสนาเถรวาทได้รับการนับถือ ปฏิบัติ และสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนในระดับท้องถิ่นมากกว่าที่จะเป็นการสนับสนุนจากรัฐบาล

ผู้นำเสนอเคยเดินทางมาประเทศไทยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2524 และได้เข้าไปศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคอีสาน เพื่อที่จะศึกษาและทำความเข้าใจถึงพุทธศาสนาที่มีชีวิตอยู่ในระดับหมู่บ้าน ในตอนนั้นผู้นำเสนอรู้สึกตกใจมากเมื่อได้พบข้อมูลว่าวัดที่จดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมายมีอยู่เกือบครึ่งหนึ่งในภาคอีสาน นอกจากนั้นวัดใหญ่ๆ ในกรุงเทพมหานครยังมีพระสงฆ์สามเณรจากภาคอีสานจำนวนมาก ประสบการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความจริงที่จะเรานำเสนอในการประชุมวิชาการครั้งนี้ ผู้นำเสนอคิดว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทยังคงมีชีวิตยืนยาวอยู่ภูมิภาคนี้ได้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเชิงปฏิทรรศน์ที่ได้กล่าวถึงแล้วตั้งแต่ต้น

What is Area Informatics

Prof. Em. SHIBAYAMA, Mamoru
CIAS, Kyoto University

Area	informatics	คือ
------	-------------	-----

การเลือกพื้นที่ศึกษาเฉพาะขึ้นมาทำการศึกษาแล้วนำข้อมูลมาใช้เทคนิคการวิเคราะห์และเทคโนโลยีใหม่ล่าสุดในเชิงระบบสารสนเทศ (informatics) เพื่อที่จะแสดงผลการวิเคราะห์เชิงภาพ (visualization) ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของคน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคม หลังจากการนำข้อมูลมาเสนอในเชิงภาพแล้ว ก็จะนำมาวิเคราะห์เป็นหลายมิติ คือหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อการเชื่อมโยงข้อมูลเชิงซ้อนให้เห็นภาพรวมของการศึกษาในพื้นที่หนึ่งๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเนื่องจากวิธีการนี้เป็นการนำข้อมูลเชิงสารสนเทศมาวิเคราะห์ในการศึกษาเชิงพื้นที่ (Area studies) จึงเรียกว่าเป็นการศึกษาข้อมูลสารสนเทศเชิงพื้นที่ (Area informatics)

การแปลงข้อมูลทุกรูปแบบให้เป็นข้อมูลเชิงตัวเลข (digitization) เช่น ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากงานวิจัยสนาม ข้อมูลจากการสังเกต หรือข้อมูลเอกสารที่บันทึกไว้เป็นทางการ ทั้งที่เป็นหนังสือและเป็นฐานข้อมูล ขั้นตอนที่ 2 เป็นการนำข้อมูลเชิงตัวเลขมาแสดงบนแผนที่ (mapping) เพื่อที่จะแสดงข้อมูลให้เห็นในเชิงภาพ (visualizing) เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลให้เห็นชัดเจนถึงการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ศึกษา ในขั้นตอนนี้นอกจากจะแสดงข้อมูลในเชิงพื้นที่ได้แล้ว ยังต้องแสดงข้อมูลในเชิงเวลาด้วย เพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ขั้นตอนที่ 3 เป็นการสร้างความเข้าใจให้เห็นภาพรวมในระดับพื้นที่ แต่เพื่อที่จะจัดการและส่งป้อนข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาในระดับพื้นที่ได้นั้น การใช้ Area informatics ต้องเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ ด้วย เพื่อให้สามารถแจกแจงและจัดการข้อมูล ดังนั้นเพื่อที่จะดำเนินการตามลำดับดังกล่าวนี้ มีความจำเป็นต้องสร้างระบบฐานข้อมูล (database) และสร้างระบบโครงข่ายข้อมูลสารสนเทศ (information networks) ที่สามารถจะเปิด ค้นหา ใช้ และวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันได้

วิธีการศึกษาของ Area informatics รูปแบบหนึ่งคือการสร้างเครื่องมือ เพื่อแสดงข้อมูลประเภทการเคลื่อนไหวที่มองไม่เห็น (invisible movement) เพื่อให้สามารถมองเห็น และวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏการณ์ต่างๆ ในระดับพื้นที่ให้เห็นภาพในลักษณะที่ต้องการได้ ซึ่งจำเป็นจะต้องนำเสนอข้อมูลในลักษณะที่เป็นทั้งข้อมูลเชิงพื้นที่และเชิงเวลา เช่นข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information system – GIS) และข้อมูลการสำรวจระยะไกล (remote sensing) ด้วยเหตุนี้ผู้เชี่ยวชาญ Area informatics จะต้องพัฒนาระบบข้อมูลใหม่เพื่อการวิจัยในโครงการนั้นๆ (ผู้นำเสนอจะอธิบายโดยยกตัวอย่างประกอบ) บนพื้นฐานวิธีการวิจัยที่กล่าวถึงนั้น ผู้นำเสนอได้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยมีความรับผิดชอบในหลายส่วนงาน ดังนี้

1) การวิจัยภาคสนาม เพื่อกำหนดรูปแบบการจัดทำแบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลในรูปแบบที่จะสามารถนำมาใช้ประมวลผลข้อมูลเชิงตัวเลขได้ เช่น ข้อมูลพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวง หรือพิกัด UTM (Universal Transverse Mercator) และสื่อประเภทข้อมูลสื่อประสม (multimedia) ซึ่งเป็นการใช้สื่อข้อมูลหลากหลายรูปแบบมาผสมผสานกันในการนำเสนอข้อมูล ทั้งข้อมูลที่เป็น ข้อความ (Text) รูปภาพ (Picture) เสียง (Sound) ภาพเคลื่อนไหว (Animation) และวิดีโอ (Video) โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ความสำคัญกับการออกแบบข้อมูลที่ยากจะมาจัดทำเป็นข้อมูลเชิงตัวเลข เช่น

ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นหรือความรู้สึกของผู้ตอบ หรือข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร เพื่อที่จะพัฒนาไปสู่ระบบข้อมูลที่แสดงเป็นภาพได้

2) การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการกำหนดรูปแบบข้อมูลที่ได้มาตรฐาน ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาแล้ว จะต้องมีการกำหนดหรือการปรับเปลี่ยนข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบเชิงตัวเลขที่ได้มาตรฐาน เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ถึงความหมายในเชิงเปรียบเทียบข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากพื้นที่ต่างๆ ได้ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงประเด็นความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน

3) การจัดทำข้อมูลเชิงแผนที่ เมื่อเราได้ข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์เชิงพื้นที่และเชิงเวลาที่เป็นตัวเลข เช่น พิกัดเส้นรุ้งเส้นแวง หรือพิกัด UTM แล้ว เราต้องนำข้อมูลไปลงบันทึกลงบนแผนที่ การจัดทำข้อมูลเชิงแผนที่เป็นการทำให้ข้อมูลเชิงตัวเลขปรากฏให้เห็นเป็นภาพหรือสัญลักษณ์บนแผนที่ ที่จะช่วยการอธิบายความหมายของข้อมูลให้ชัดเจน อย่างไรก็ตามเราต้องกำหนดแบบแผนการวิเคราะห์ที่ถูกต้องตามชนิดของข้อมูลและวัตถุประสงค์การวิเคราะห์ เช่น การสร้างข้อมูลสถิติ การสร้างข้อมูลเชิงเครือข่าย การสร้างตารางข้อมูล การสร้างข้อมูล 3 มิติ เป็นต้น การใช้ฐานข้อมูล GIS มาช่วยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงแผนที่ จะเป็นประโยชน์มากขึ้นเมื่อเรานำไปวิเคราะห์ร่วมกับระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในรูปแบบอื่นๆ เช่น informatics technology, Web GIS technology, 3-dimension technology เป็นต้น เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่และเชิงเวลาที่ซับซ้อน ทั้งนี้โดยความร่วมมือของผู้เชี่ยวชาญด้าน Area informatics จะช่วยให้คำแนะนำถึงแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลที่เหมาะสมกับข้อมูลต่างๆ ที่เก็บรวบรวมไว้ในโครงการวิจัย รวมทั้งยังอาจจะนำไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจในการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบใหม่ๆ หรืออาจจะช่วยนำเสนอแนวทางการวิเคราะห์หรือตรวจสอบสมมติฐาน ที่อาจนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้

4) การเชื่อมโยงและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อที่จะเชื่อมโยงข้อมูลเชิงภาพและผลการวิเคราะห์ต่างๆ เข้าด้วยกัน ข้อมูลสนามที่เก็บรวบรวมมาจะต้องนำมาจัดหมวดหมู่และเชื่อมโยงข้อมูลที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน เช่น ข้อมูลประชากร อาชีพ วิถีชีวิต วัฒนธรรม รวมถึงข้อมูลสถิติและคำบรรยายจากเอกสารต่างๆ ก็สามารถนำมาเชื่อมโยงกับข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกันได้ ที่ผ่านมานักวิจัยอาจจะต่างคนต่างทำ หรือต่างเลือกใช้ข้อมูลอย่างใดอย่างหนึ่งในการวิเคราะห์ แต่เมื่อเรานำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกัน โดยเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้าด้วยกัน ข้อมูลจากหลายแหล่งนั้นจะเกิดประโยชน์ในหลากหลายมุมมองมากขึ้น

“Mapping Practices of Theravadin in Thailand: Khong Chiam, Ubon Ratchathani”

Pinit Laphthananon

CUSRI, Chulalongkorn University

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เริ่มต้นจากความสนใจศึกษาพุทธศาสนาภายใต้แนวคิด “พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ” (Practical Buddhism) ซึ่งเน้นการศึกษาถึงวิถีปฏิบัติและความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน ประกอบกับผู้ศึกษาสนใจในประเด็นวิชาการเกี่ยวกับพื้นที่ทางศาสนา (Religious Space) ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์พื้นที่ทางศาสนาในบริบทที่ไม่ได้เน้นเฉพาะการสร้างศาสนสถาน แต่ยังวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการก่อตั้งศาสนสถานกับการเกิดชุมชน วิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างพระสงฆ์กับพุทธศาสนิกชน จึงได้พิจารณาที่จะทำวิจัยสนามบนพื้นฐาน 2 ประเด็นวิชาการนี้ควบคู่กันไป โดยเริ่มต้นจากการพิจารณาถึงข้อมูลพื้นฐานของศาสนสถานที่มีการเก็บรวบรวมไว้ของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากรายงาน “ข้อมูลพื้นฐานทางพุทธศาสนา” ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่จัดทำเป็นรายปี ซึ่งมีการบันทึกข้อมูลจำนวนวัด จำนวนพระภิกษุสงฆ์ และจำนวนพระภิกษุสามเณร แต่จากรายงานดังกล่าวผู้ศึกษาเกิดความไม่มั่นใจว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมเสนอไว้นั้นครอบคลุมถึงศาสนสถานทุกประเภทหรือไม่ เพราะจากข้อมูลมีรายงานจำนวนวัดที่มีวิสุงคามสีมา และวัดที่ไม่มีวิสุงคามสีมา (หรือเรียกกันทั่วไปว่าสำนักสงฆ์) แต่ศาสนสถานที่เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ยังมีอีกประเภทหนึ่งคือ “ที่พักสงฆ์” ซึ่งไม่มีข้อมูลระบุในรายงาน ความไม่มั่นใจในความครอบคลุมของข้อมูลสถิติทำให้เกิดความสนใจที่จะทำการวิจัยสนามในพื้นที่เฉพาะแห่งหนึ่งอย่างละเอียด เพื่อศึกษาศาสนสถานทุกประเภทในพื้นที่นั้นให้ครอบคลุมและชัดเจน

เมื่อพิจารณาจากขอบเขตการวิจัยทั้งในเชิงเนื้อหาและเชิงพื้นที่ในจากหลายปัจจัยประกอบกัน ผู้ศึกษาจึงได้ตัดสินใจเลือกอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพื้นที่ศึกษา ด้วยเหตุผลสำคัญ 3 ประการ คือ

1) เป็นอำเภอที่มีขนาดพื้นที่ไม่ใหญ่มากนัก สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกศาสนสถานได้ภายในช่วงเวลา 3 เดือน ระหว่างเข้าพรรษา

2) เป็นพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทยและลาว ซึ่งอาจจะมีการแลกเปลี่ยนหรือผสมผสานวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาระหว่างพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวไทยและลาว

3) อำเภอโขงเจียมเป็นอำเภอที่มีชื่อเสียงในฐานะเป็นบ้านเกิดของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต (ปัจจุบัน คือ พื้นที่ อำเภอ ศรีเมืองใหม่ ของ อุบลราชธานี) ซึ่งมีผลให้มีพระสงฆ์ในสายพระป่าจำนวนไม่น้อยนิยมเดินทางมาศึกษาและปฏิบัติธรรมในอำเภอโขงเจียมเพื่อสืบสานตำนานเส้นทางจาริกของหลวงปู่มั่น

การศึกษาวิจัยสนามเริ่มต้นจากการไปศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานในอำเภอโขงเจียมและจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าไม่มีข้อมูลบันทึกศาสนสถานประเภทที่พักสงฆ์อยู่เลย ข้อมูลที่ชัดเจนเป็นข้อมูลวัดที่ถูกตั้งตามกฎหมาย ส่วนสำนักสงฆ์ก็มีการรวบรวมข้อมูลไว้แต่รายละเอียดยังไม่ชัดเจนนัก ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี หรือข้อมูลจากสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ในอำเภอโขงเจียม จากนั้นจึงได้คิดวางแผนการวิจัยสนามโดยมีเป้าหมายการสำรวจหาข้อมูลพระสงฆ์และสามเณรในทุกประเภทศาสนสถานให้ครอบคลุมทุกพื้นที่หมู่บ้านและชุมชนในอำเภอโขงเจียม โดยใช้แบบสอบถามที่จำแนกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นแบบสอบถามสำรวจรายละเอียด ศาสนสถาน ประกอบด้วย ชื่อ (ชื่อทางการและชื่อท้องถิ่น) ที่ตั้งศาสนสถาน ปีที่ก่อตั้ง พิกัดภูมิศาสตร์ที่ตั้งศาสนสถาน สิ่งก่อสร้างในศาสนสถาน จำนวนพระสงฆ์และสามเณร ทั้งที่เป็นคนท้องถิ่นและคนต่างถิ่น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงจำนวนพระสงฆ์สามเณรของแต่ละศาสนสถานในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2549-2553 อีกส่วนหนึ่งเป็นแบบสอบถามข้อมูลรายละเอียดพระสงฆ์และสามเณร ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลส่วนบุคคล (ภูมิลำเนาเดิม ปีที่เกิด การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม) การบวชเณรและบวชพระ และข้อมูลการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์และสามเณรในรอบ 10 ปี ระหว่างปี พ.ศ.2544-2553

การสำรวจข้อมูลสนามเริ่มต้นในปี พ.ศ.2549 และเก็บรวบรวมข้อมูลสนามต่อเนื่องเป็นเวลา 5 ปี ถึงปี พ.ศ.2553 ซึ่งผลการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่ามียัดในอำเภอโขงเจียมจำนวน 22 แห่ง สำนักสงฆ์จำนวน 22 แห่ง และที่พักสงฆ์จำนวน 46 แห่ง รวมเป็นศาสนสถานทั้งสิ้น 90 แห่ง อย่างไรก็ตามในแต่ละปีที่พักสงฆ์และสำนักสงฆ์หลายแห่งมีพระสงฆ์และสามเณรอยู่ประจำเฉพาะในช่วงเข้าพรรษา หลังจากออกพรรษาแล้วอาจจะถูกทิ้งร้างจนกระทั่งช่วงเข้าพรรษาในปีต่อไป นอกจากนี้ผลการวิจัยสนามยังพบว่าในอำเภอโขงเจียมมีการสร้างที่พักสงฆ์เพิ่มขึ้นเกือบทุกปี แต่ที่พักระงฆ์บางแห่งอาจจะขาดการดูแลรักษาหรือพัฒนาให้เป็นพื้นที่ทางศาสนาที่มั่นคง คือ ถูกทะเลาะแย่งไปปล่อยให้ทิ้งร้างและทรุดโทรมไป จนกระทั่งปีใดที่มีพระสงฆ์เข้ามาจำพรรษา ก็จะได้รับ การฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้ยังมีที่พักสงฆ์อีกหลายแห่งที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติและเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตให้มีการจัดตั้งวัดได้ ที่พักสงฆ์บางแห่งจึงมีอายุนานหลายสิบปี

หรือมีสิ่งก่อสร้างในศาสนสถานที่ยั่งยืนและสวยงาม แต่ไม่สามารถขออนุญาตจัดตั้งวัดอย่างเป็นทางการ และไม่สามารถเปลี่ยนสถานะมาเป็นที่พักสงฆ์และวัดได้

ใน ส่วน ข้อมูล พระ สงฆ์ ส าม เณ ร พบว่าตลอดช่วงเวลาการสำรวจข้อมูลมีพระสงฆ์ทั้งที่อยู่ประจำและเคลื่อนย้ายหมุนเวียนเข้าออกในพื้นที่ อำเภอโขงเจียมรวมทั้งสิ้น 620 รูป และสามเณรจำนวน 83 รูป สำหรับพระสงฆ์ที่เป็นคนท้องถิ่นอำเภอโขงเจียมมีจำนวน 304 รูป และเป็นพระสงฆ์จากต่างถิ่นย้ายเข้ามาจำพรรษาในแต่ละปี จำนวน 316 รูป การศึกษาข้อมูลสนามมีประเด็นที่น่าสนใจคือ ข้อมูลการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ในช่วง 10 ปี ระหว่างปี พ.ศ.2544-2553 ซึ่งเป็นข้อมูลที่จะช่วยให้สามารถวิเคราะห์แบบแผน ทิศทาง และจุดมุ่งหมายในการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ได้อย่างชัดเจน

จาก ข้อมูล สนาม ทั้งหมด นี้ นับ จาก ปี แรก ที่ เก็บ รว บ รว ม ข้อมูล คณะวิจัยได้ร่วมปรึกษากันถึงเครื่องมือและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงข้อมูลประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน ง่ายต่อความเข้าใจ และสามารถเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และอื่นๆ ดังนั้นเทคนิคการจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลแบบภูมิสารสนเทศ (Area Informatics) จึงมีความเหมาะสมที่จะตอบโจทย์การวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ประเภทและทำเลที่ตั้งของศาสนสถาน (ทั้งที่เป็นวัด สำนักสงฆ์ และที่พักสงฆ์) ล้วนเป็นงานวิจัยที่ยังไม่มีผู้ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลไว้อย่างชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้นโครงการวิจัยนี้ยังมีลักษณะสหสาขาวิชา (Inter-Disciplinary Research) แนวทางการวิเคราะห์แบบภูมิสารสนเทศจึงเป็นแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลที่สามารถเชื่อมประสานผู้เชี่ยวชาญจากหลายสาขาวิชาเข้ามาร่วมศึกษาวิจัยด้วยกันได้ แต่เนื่องจากวิธีการนี้เป็นเทคนิคใหม่ที่ผู้วิจัยไม่คุ้นเคย ผู้ศึกษาจึงต้องเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจให้มากขึ้น ทั้งในแง่วิธีการ เทคนิค และการตีความ โดยเฉพาะการนำ GIS มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูล ก็ยังทำให้รู้สึกว่ายากเกินกว่าที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเองในระยะเวลาสั้นๆ

อย่างไรก็ตามโครงการวิจัยนี้น่าจะเป็นโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งองค์กรคณะสงฆ์ไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพราะถ้าหากมีการพัฒนาให้เป็นระบบฐานข้อมูลที่ดี ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้เราสามารถเข้าใจวิถีปฏิบัติและวิถีชีวิตของพระสงฆ์ไทยในหลายลักษณะและหลายพื้นที่ ซึ่งหากมีการนำเอาฐานข้อมูลดังกล่าวไปพัฒนาต่อยอดก็จะช่วยให้การควบคุม ดูแล และสนับสนุนคณะสงฆ์ไทยทำได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนการเรียนรู้ศึกษาธรรมะ การส่งเสริมเครือข่ายคณะสงฆ์ การเผยแพร่ธรรมะสู่ประชาชน รวมถึงการควบคุมพระสงฆ์ที่มีวิถีปฏิบัติไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และป้องกันภาวะการเสื่อมโทรมในพุทธศาสนาและความเสื่อมทรามในคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม

Khmer Buddhist in Time and Space: Integration Field Research and Documentary Research

Assoc.Prof. KOBAYASHI, Satoru
CSEAS, Kyoto University

การนำเสนอข้อมูลครั้งนี้เป็นรายงานเบื้องต้นผลการวิจัยร่วมระหว่างนักวิจัยญี่ปุ่น (3 คน) กับผู้ช่วยวิจัยชาวเขมร ประเทศกัมพูชาที่มีประชากรในปัจจุบันมากกว่า 14 ล้านคน ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 1990 สภาพเศรษฐกิจของกัมพูชาพัฒนาไปอย่างรวดเร็วภายใต้ระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) โดยมีประชากรมากกว่า 80% นับถือพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งนี้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของกัมพูชาได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ อย่างไรก็ตามในช่วงระหว่างปี 1975-1979 พุทธศาสนากัมพูชาเคยเข้าสู่ยุคเสื่อม ถูกยุบและทำลายภายใต้ระบบการปกครองแบบเผด็จการของนายพอลพต (Pol Pot) ซึ่งในช่วงเวลานั้นทั้งพระภิกษุและสามเณรถูกบังคับให้ลาสิกขา วัดและพระพุทธรูปถูกทำลาย การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์พุทธศาสนาในเชิงพื้นที่และเวลา

ภายใต้ประเด็นการทำลายและฟื้นฟูพุทธศาสนาในกัมพูชา ซึ่งได้ดำเนินการวิจัยในช่วงระหว่างปี 2009 ถึง 2011 โดยมีนักวิจัยชาวญี่ปุ่น 2 คนเข้าไปศึกษาวิจัยสนาม และอีกคนหนึ่งได้ทำการสำรวจข้อมูลเอกสาร เมื่อนักวิจัยทั้ง 3 คนดำเนินการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว จึงได้นำข้อมูลทั้งหมดไปประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

ในการวิจัยสนามมีพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล 3 แห่ง คือ (1) หมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ในชนบทและห่างไกลจากกรุงพนมเปญมากกว่า 200 กิโลเมตร (2) อีก 2 ชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่ชานเมืองกรุงพนมเปญ ในแต่ละพื้นที่วิจัยได้เก็บรวบรวมมากกว่า 80 วัด เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา กิจกรรมต่างๆ ที่มีในวัด รวมถึงการสัมภาษณ์ประวัติบุคคลของพระภิกษุสามเณรมากกว่า 1000 รูป และยังสามารถสัมภาษณ์ชาวต่างชาติจำนวนหนึ่งด้วย นักวิจัยทั้ง 3 คนพยายามที่จะแจกแจงรายละเอียดให้เห็นถึงพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชาในระดับอำเภอจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระภิกษุสามเณรในพื้นที่วิจัยสนาม สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเอกสารได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพุทธศาสนาจากราชกิจจานุเบกษา ที่มีข้อมูลครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับวัดและพุทธศาสนาตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จนถึงทศวรรษ 1970 เนื้อหาและข้อมูลในราชกิจจานุเบกษาเป็นข้อมูลเอกสารที่รัฐบาลประกาศในแต่ละยุคสมัย เช่น เมื่อไรและใครขออนุญาตสร้างวัด ซึ่งเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาอ้างอิงได้ในเชิงประวัติศาสตร์ งานเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาทั้งในส่วนที่เป็นข้อมูลเชิงเวลาและพื้นที่นั้นมีความกว้างขวางและชัดเจนมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้นการบูรณาการข้อมูลเชิงเอกสารกับข้อมูลในระดับภาคจากการวิจัยสนามได้ช่วยให้เราสามารถเข้าใจถึงความเป็นไปของพุทธศาสนาในสังคมสมัยใหม่และความปรับเปลี่ยนกิจกรรมพุทธศาสนาไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคม (การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและรัฐ) ช่วยให้เราสามารถเข้าใจพุทธศาสนาในหลากหลายมุมมองและการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจน

ในการนำเสนอเสนอข้อมูลครั้งนี้ เราต้องการจะนำเสนอผลการสำรวจข้อมูลและแบบแผนการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อที่จะอภิปรายถึงความเป็นไปได้และความสำคัญของการศึกษาเปรียบเทียบสังคมพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Digitization of Historical and Geographical Data on the Theravada Buddhist Temples in Cambodia

Prof. SASAGAWA, Hideo
Ritsumeikan Asia Pacific University

งานวิจัยพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชาเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary research) ที่ ศีก ษ า วิ เ ค ร าะ ห์ ขั ้อ มู ล ท ำ ง ด ำ น ป ระ ว ั ตติ ศ ำ ส ต ร์ แ ล ะ ภู มิ ศ ำ ส ต ร์ ทั้งนี้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์นั้นส่วนมากเป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (National Archives of Cambodia) ที่กรุงพนมเปญ โดยผู้เขียนเริ่มต้นจากการเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ที่จัดบันทึกไว้เป็นภาษาฝรั่งเศส คือ “Résident

ข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นบันทึกในรูปแบบของราชกิจจานุเบกษาของประเทศกัมพูชา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์ แล้วนำมาประมวลข้อมูลและบันทึกลงบนแผ่นตารางทำการ (spreadsheet) ในโปรแกรม Excel

ข้อมูลราชกิจจานุเบกษาในประเทศกัมพูชา มีการบันทึกไว้ 2 ภาษา คือภาษาฝรั่งเศสและภาษาเขมร โดยฉบับภาษาฝรั่งเศสเริ่มมีการบันทึกมาตั้งแต่ปี 1902 ส่วนฉบับเขมรเริ่มมีการบันทึกในปี 1911 โดยทั้งสองฉบับได้ออกประกาศเรื่อยมาจนถึงปี 1973 ซึ่งเป็นยุคที่นายพอลพต (Pol Pot) ขึ้นมาเถลิงอำนาจเป็นผู้นำเผด็จการของประเทศกัมพูชา จึงได้ให้ยุติการออกประกาศราชกิจจานุเบกษา ในการวิจัยนี้เลือกใช้ข้อมูลจากราชกิจจานุเบกษาฉบับภาษาฝรั่งเศส เนื่องจากการเขียนบันทึกด้วยภาษาฝรั่งเศสเป็นรูปแบบตัวอักษรโรมัน ที่สามารถนำข้อมูลเข้าบันทึกบนแผ่นตารางทำการและประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ได้โดยตรง ไม่ต้องแปลงข้อมูลจากภาษาเขมรมาเป็นภาษาอังกฤษ ข้อมูลที่รวบรวมครั้งนี้มีจำนวนมากกว่า 6000 รายการ ที่เป็นประเด็นเกี่ยวกับการสร้างวัดและโครงสร้างวัด และเกี่ยวกับโรงเรียนทั้งโรงเรียนสายสามัญและโรงเรียนของคณะสงฆ์

ส่วนข้อมูลทางภูมิศาสตร์นั้นได้มาจาก 2 แหล่ง คือ รายชื่อวัดทั่วประเทศที่กระทรวงธรรมการและศาสนาเป็นผู้เก็บรวบรวม และข้อมูลสำมะโนประชากรจากหน่วยงานราชการของกัมพูชา จากนั้นจึงนำข้อมูลทั้งสองส่วนมาตรวจสอบความสอดคล้องกัน โดยการบันทึกรายชื่อวัดก่อนแล้วค้นหารายชื่อหมู่บ้านจากข้อมูลสำมะโนประชากร เพื่อตรวจสอบดูความสอดคล้องกันระหว่างรายชื่อวัดและชื่อหมู่บ้าน (ดูว่าเป็นแหล่งเดียวกันจริงหรือไม่) นอกจากนี้หมู่บ้านที่สำรวจโดยสำมะโนประชากร (ฉบับปี 1998) มีพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวงหรือข้อมูล UTM (ข้อมูลปี 2008) ดังนั้นเราจึงสามารถนำข้อมูลพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวงและพิกัด UTM มาบันทึกเข้าสู่ตารางข้อมูล เพื่อนำไปกำหนดจุดที่ตั้งของวัดแต่ละแห่งเพื่อลงข้อมูลบนแผนที่ได้

นอกจากนั้นโครงการวิจัยนี้ช่วยให้ผู้เขียนได้มีโอกาสไปเยี่ยมวัดมากกว่า 100 แห่ง พร้อมทั้งยังได้ทำการวัดพิกัด GPS เพื่อนำไปตรวจสอบความถูกต้องของจุดที่ตั้งวัด ตลอดจนยังได้ซื้อแผนที่ที่มีรายละเอียดในระดับอำเภออีกมากกว่า 200 แผ่น และใช้แผนที่เขียนด้วยมือที่สำนักนายกรัฐมนตรีสั่งการให้ผู้นำชุมชนทำแผนที่ชุมชนไว้ในปี 2001 ซึ่งเก็บรวบรวมไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติของประเทศกัมพูชา ข้อมูลต่างๆ เหล่านี้เมื่อนำมาประมวลเข้าด้วยกัน

ช่วยให้เราสามารถตรวจสอบและระบุตำแหน่งที่ตั้งวัดได้อย่างถูกต้องราว 98% ของข้อมูลทั้งหมดจำนวน 4800 วัด

ขณะนี้ผู้เขียนกำลังตรวจสอบข้อมูลวัดทั้งจากรายละเอียดในราชกิจจานุเบกษา 6000 รายการ และ ข้อมูล วัด จ า ก ง า น วิ จั ย มา ก ก ว่ า 4 8 0 0 วัด ผลจากการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวจะช่วยให้เราทราบถึงข้อมูลประวัติศาสตร์การก่อตั้งวัด องค์ประกอบหรือโครงสร้างของวัด ข้อมูลโรงเรียนทั้งที่เป็นโรงเรียนสายสามัญและโรงเรียนของคณะสงฆ์ รวมถึงข้อมูลสภาพแวดล้อมของวัดและโรงเรียน ตลอดจนนโยบายการสร้างวัดและสร้างโรงเรียน และการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นฐานข้อมูลสำคัญที่จะนำไปบูรณาการกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามของ Satoru Kobayashi และ Miwa Takahashi ซึ่งจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์พุทธศาสนาของกัมพูชาทั้งในเชิงพื้นที่และเวลาได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งมากขึ้น

Mapping Practices of Jingpo Theravadin in Dehong, Yunnan, China

Dr. KOJIMA, Takahiro

CIAS, Kyoto University

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายจะนำเสนอลักษณะและการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติพุทธศาสนาของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ Tāi และ Tā'ang โดยใช้ข้อมูลจากการวิจัยสนามในแคว้นไต้คง (Dehong) มณฑลยูนนาน (Yunnan) ประเทศจีน ที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากพุทธศาสนสถานทั้งที่เป็นวัด เจดีย์ และพระธาตุรวม 118 แห่ง

ทั้งนี้นอกจากพื้นที่แผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ชุมชนในมณฑลยูนนานของประเทศจีนก็นับถือพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน พุทธศาสนาในแคว้นไต้คงมีลักษณะคล้ายกับพุทธศาสนาเถรวาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในด้านคัมภีร์และพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความคล้ายคลึงกันมาก แต่เมื่อเปรียบเทียบในเชิงจำนวนแล้ว พระสงฆ์และสามเณรในไต้คงมีจำนวนน้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัดจากการศึกษาวิจัยสนามที่ผ่านมาผู้วิจัยพยายามค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการกวาดล้างพุทธศาสนาเถรวาทในไต้คงตามนโยบายการพัฒนาประเทศแบบก้าวกระโดด (Great Leap Forward) ช่วงระหว่างปี 1958-1960 และการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution) ในช่วงระหว่างปี 1966-1976 ผลกระทบทางกายภาพมีอย่างเห็นได้ชัด 2 เหตุการณ์นี้เป็นสาเหตุใหญ่ของการขาดช่วงการนับถือพุทธศาสนาในประเทศจีน แต่ในกรณีสิบสองปันนานั้นภายหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมแล้วพระสงฆ์และสามเณรมีจำนวนมากขึ้น แตกต่างจากในกรณีของไต้คงที่มีจำนวนไม่ต่างจากในอดีต อย่างไรก็ตามการบวชพระตามประเพณีก่อนการแต่งงานนั้นในอดีตพุทธศาสนิกชนไม่เคยยึดถือปฏิบัติกัน ในไต้คง นอกจากนั้นแม้ว่าจะมีพระสงฆ์สามเณรอยู่ในไต้คง แต่พุทธศาสนิกชนชาวไต้คงประกอบพิธีกรรมการทำบุญทางศาสนาโดยใช้คัมภีร์เพื่อการสวดมนต์ในบริเวณพระธาตุ ซึ่งหมายความว่าฆราวาสในไต้คงสามารถประกอบพิธีกรรมการทำบุญทางพุทธศาสนาได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องมีพระสงฆ์หรือสามเณรเป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่จัดพิธีกรรมการทำบุญในไต้คงเรียกว่า “Holu” ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรเป้าหมายหนึ่งในการวิจัยสนามเพื่อการสัมภาษณ์ประวัติบุคคลและข้อมูลการเคลื่อนย้ายของ Holu

ข้อมูลจากการวิจัยสนามพบว่า Holu ส่วนใหญ่มาจากรัฐชาน (Shan State) ของประเทศเมียนมาร์ และการเคลื่อนย้ายของ Holu มีหลากหลายรูปแบบ พระสงฆ์สามเณรในพื้นที่ศึกษาก็เช่นเดียวกัน ส่วนมากเกิดในรัฐชาน และมักจะย้ายไปยังภาคกลางของเมียนมาร์เพื่อที่จะเรียนปริยัติธรรม

หลังจากเรียนปริยัติธรรมจบแล้วจะกลับไปยังรัฐฉาน ก่อนที่หลายรูปจะถูกนิมนต์ให้มาอยู่ที่ใต้คง โดยเพื่อนที่เป็นพระสงฆ์ สามเณร หรือฆราวาสที่เคยเรียนพุทธศาสนาด้วยกัน แนนวโน้มน เช่นนี้มีความชัดเจนมากขึ้นในช่วงหลังปี 1980 โดยมีสาเหตุสำคัญประการหนึ่งมาจากการตัดถนนสายใหม่เข้าสู่พื้นที่ศึกษาเสร็จสมบูรณ์

สำหรับในกรณี Holu ที่ได้สัมภาษณ์นั้น ส่วนใหญ่เคยเป็นพระภิกษุหรือสามเณรที่เคยบวชอยู่ในวัดของนิกาย Tsoti ของรัฐคะฉิ่น (Kachin State) ของประเทศเมียนมาร์ ทั้งนี้ Holu ที่เคยบวชอยู่ในนิกาย Tsoti มีความสามารถในการสวดมนต์ได้ไพเราะ และมีฆราวาสไปนิมนต์ให้มาอยู่เป็นผู้นำทางศาสนา ส่วน Holu ที่ไม่ได้บวชในนิกาย Tsoti มักจะมาจากเมือง Muṅṅ Mau เคยเรียนเกี่ยวกับพระพุทธรูป พุทธวัจนะ และภาษาไทย ซึ่งครูที่เป็นผู้สอนส่วนมากก็เป็นพระสงฆ์ในนิกาย Tsoti

จากข้อมูลสนามจึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของพุทธศาสนานิกาย Tsoti ในการฟื้นฟูพุทธศาสนาในใต้คงมีความชัดเจนอย่างมาก แต่ทางรัฐบาลจีนไม่ให้การยอมรับว่ามีนิกายพุทธศาสนาใดๆ อยู่ในใต้คง อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ เมื่อองค์กรคณะสงฆ์ของใต้คงถูกจัดตั้งขึ้นในปี 1980 นั้นในประเทศเมียนมาร์ก็ไม่ได้ให้การยอมรับว่านิกาย Tsoti เป็นนิกายหนึ่งอยู่ในเมียนมาร์เช่นเดียวกัน แต่ข้อมูลจากการวิจัยสนามพบว่านิกาย Tsoti ยังคงเป็นพุทธศาสนาเถรวาทนิกายหนึ่งที่มีชีวิตและปฏิบัติกันจริงภายใต้การนับถือและสนับสนุนของพุทธศาสนิกชนระดับรากหญ้าในแคว้นใต้คง

Extinction and Restoration of Theravada Buddhism: Mapping of Temples and Monks in Xishuangbanna, Yunnan, China

Prof. HASEGAWA, Kiyoshi
Saitama Bunkyo University

พื้นที่แผ่นดินใหญ่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Mainland Southeast Asia) เป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมในการดำรงรักษาพุทธศาสนาเถรวาท เพราะพุทธศาสนาเถรวาทมีบทบาทสำคัญในการช่วยรวมชาติ และมีบทบาทในการสร้างและธำรงรักษาวัฒนธรรมของชาติ ส่วนในประเทศจีนซึ่งมีชนกลุ่มน้อยอย่างเป็นทางการจำนวนมากถึง 55 กลุ่มชาติพันธุ์ และมีกานับถือพุทธศาสนาแตกต่างกัน เป็นผลให้มีโครงสร้างศาสนาที่แตกต่างไปจากการนับถือพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศจีนได้รับการนับถือจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์คือ Dai, Bulang, Achang และ Deang และรักษาความต่อเนื่องในการนับถือพุทธศาสนาไว้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่เรียกว่าสิบสองปันนา ซึ่งตั้งอยู่ทางใต้สุดของมณฑลยูนนาน ประชาชนมีการนับถือพุทธศาสนาในแบบแผนที่ไม่แตกต่างกันมากนักกับการนับถือพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ข้อมูลในการนำเสนอครั้งนี้ เป็นข้อมูลผลการวิจัยสนามในแคว้นสิบสองปันนา ที่มีพุทธศาสนิกชนในนิกายเถรวาทจำนวนมากเท่าๆ กับพุทธศาสนิกชนชาวไทใหญ่ในแคว้นไตคอง (Dehong) มณฑลยูนนาน

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่าพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาถึงแคว้นสิบสองปันนาในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13-14 โดยมีพุทธศาสนา นิกายมหาวิหาร (Mahavihara) จากประเทศศรีลังกาผ่านเข้ามาทางภาคเหนือของไทย คืออาณาจักรล้านนาและอาณาจักรกว๋างตุ้ง แต่ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพุทธศาสนาเถรวาทในขณะนั้นไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน ทั้งนี้ข้อมูลในรายงานนี้จะนำเสนอ

2 ส่วน คือ (1) นำเสนอข้อมูลสนามที่เกี่ยวกับวัดในหมู่บ้าน และคณะสงฆ์ในเมืองจิงหง (Jinghong) ข อ ง ม ณ ท ล ลี บ ส อ ง ป ี น น า (2) ข้อมูลวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสังคมพุทธศาสนาเถรวาทในแคว้นสิบสองปันนภายใต้อำนาจบังคับของรัฐบาล โดยจะดำเนินการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ ในอนาคต

เพื่อที่จะศึกษาพลวัตของพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศจีนปัจจุบัน เราต้องให้ความสนใจศึกษาประเด็นการควบคุมทางเชื้อชาติตามนโยบายของรัฐบาล ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์ถึงนโยบายทางด้านศาสนาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเราจะพิจารณาถึงวิถีการปฏิบัติทางศาสนาของประชาชนในระดับรากหญ้า และยังจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงนโยบายของรัฐบาลจีนด้วยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาประเทศแบบก้าวกระโดด (Great Leap Forward) ในช่วงปี 1958-1960 และการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution) ในช่วงปี 1966-1976 ซึ่งทั้งสองช่วงเวลานี้การเคลื่อนไหวทางการเมืองได้เข้ามาแทรกแซงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางสังคมของกลุ่มพุทธศาสนิกชนนิกายเถรวาท และได้สร้างปัญหาต่อวิถีการปฏิบัติทางศาสนาในระดับหมู่บ้านด้วยเช่นกัน การฟื้นฟูพุทธศาสนาจากการถูกทำลายดังกล่าวนั้นเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีการประชุมใหญ่ของพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 11 ในปี 1978 ทั้งนี้ในชุมชนที่มีความต้องการจะฟื้นฟูพุทธศาสนาได้บูรณะวัดและฟื้นฟูคณะสงฆ์โดยอาศัยเครือข่ายชุมชนและกลุ่มเครือข่ายผ่านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจข้ามชายแดน (การค้าขายข้ามชายแดน) แต่เมื่อเราวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม พบว่าการฟื้นฟูพุทธศาสนาในบริเวณนี้เป็นผลไม่มากนักเนื่องจากนโยบายศาสนา นโยบายกลุ่มชาติพันธุ์ และนโยบายอื่นๆ ของรัฐที่ได้เข้ามามีส่วนสำคัญไม่เฉพาะแต่ในด้านความต้องการฟื้นฟูพุทธศาสนาของประชาชนเท่านั้น ทั้งนี้การบูรณะวัดและฟื้นฟูพุทธศาสนาเถรวาทในพื้นที่นี้ประสบปัญหาที่เป็นรูปธรรมคือ วัดในหมู่บ้านบางแห่งขาดพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่เจ้าอาวาส และต้องนิมนต์พระสงฆ์จากชุมชนอื่นมาอยู่จำพรรษา ขณะเดียวกันยังมีจำนวนพระสงฆ์จำนวนน้อยมาก อันเป็นการสะท้อนความจริงประการหนึ่งถึงความแตกต่างของพุทธศาสนาเถรวาทในพื้นที่สิบสองปันนากับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบพุทธศาสนาเถรวาทในสิบสองปันนากับในพื้นที่แผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นการศึกษาวิจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

จากข้อมูลตารางทำการสู่การวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ : กรณีศึกษา
ชาวพุทธเถรวาทในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

Julien Bourdon-MIYAMOTO
CIAS, Kyoto University

ข้อมูลสนามของอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วยข้อมูลจากทั้งหมด 89 วัดในพื้นที่ 5 ตำบล มีรายละเอียดข้อมูลครอบคลุมประเภทศาสนสถาน (วัด สำนักสงฆ์ และที่พักสงฆ์) ที่ตั้งวัด สิ่งอำนวยความสะดวกภายในศาสนสถาน รวมทั้งรูปภาพและข้อมูลของพระสงฆ์รวม 621 ตัวอย่าง ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีรายละเอียดทั้งปีที่เกิด สถานที่เกิด จำนวนครั้งที่บวชเณร บวชพระ สถานที่บวช และแบบแผนการย้ายถิ่นของพระสงฆ์แต่ละรูปตลอดช่วงเวลา 10 ปี (ระหว่าง พ.ศ.2544-2553)

จากข้อมูลสนามที่เป็นการบันทึกรายละเอียดข้อความ
ได้นำมาแปลงรูปแบบข้อมูลเพื่อบันทึกและจัดระบบโครงสร้างข้อมูลในรูปแบบตารางทำการ
(Spreadsheet) ทั้งนี้เมื่อต้องประมวลผลข้อมูลจำนวนมาก
นักวิจัยมักจะคิดว่าง่ายกว่าที่จะจัดการข้อมูลต่างๆ ในเชิงรูปภาพและรูปแบบภูมิสารสนเทศ

ในการนำเสนอครั้งนี้จะสาธิตและอธิบายให้เห็นถึง

เงื่อนไขที่สำคัญของการประมวลผลข้อมูลแบบตารางทำการที่มีจำนวนมากไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลภูมิสารสนเทศเชิงเวลา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ขั้นแรก ต้องเข้าใจว่าข้อมูลจากผลการสำรวจมักจะเป็นข้อมูลเชิงข้อความหรือเนื้อหา จึงต้องพิจารณาถึงรูปแบบการจัดการข้อมูลที่เหมาะสมต่อการประมวลผลและวิเคราะห์ เช่น การจัดทำเป็นระบบฐานข้อมูล

ที่ต้องมีการจัดทำข้อมูลในรูปแบบตัวเลขที่เป็นมาตรฐานในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

ตัวอย่างเช่น ข้อมูลปีพุทธศักราช จะต้องแปลงข้อมูลให้เป็นคริสต์ศักราช เพื่อเข้าสู่ระบบมาตรฐานสากลที่จะสามารถนำไปใช้ประมวลผลร่วมกับข้อมูลอื่นๆ ได้อย่างเป็นระบบ รวมถึงการกำหนดลักษณะของข้อมูลที่จะใช้เพื่อนำเสนอ เช่น ข้อมูลที่เป็นจุดหมายถึงสถานที่ตั้งวัด ข้อมูลที่เป็นเส้นทางถึงถนนหรือแม่น้ำ

ข้อมูลรหัสพื้นที่หมายถึงข้อมูลจำแนกเขตการบริหารหรือการปกครอง

เมื่อนำข้อมูลเหล่านี้มาประกอบเข้าด้วยกัน จึงสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเชิงภูมิสารสนเทศที่ชัดเจนได้

ตัวอย่างเช่น ทราบว่าวัดนั้นตั้งอยู่ใกล้หรือห่างจากถนนหรือชุมชนเพียงไร เป็นต้น

ทั้งนี้ข้อมูลบางอย่างที่ใช้ประโยชน์เชิงสารสนเทศภูมิศาสตร์อาจจะไม่ใช่ในรูปแบบข้อมูลจากผลการสำรวจ

เช่น ข้อมูลที่ตั้งของวัดหรือชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ในรอบ 10 ปี

เป็นข้อมูลที่เราจะไม่สามารถวิเคราะห์อะไรได้ชัดเจน

แต่ถ้าเราให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลแบบแผนการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์

ข้อมูลก็จะมีประโยชน์มากขึ้น

สำหรับข้อมูลที่จะใช้วิเคราะห์แบบแผนการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์ประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน คือ สถานที่เริ่มต้นเคลื่อนย้าย จุดหมายปลายทางของการเคลื่อนย้าย และช่วงเวลาของการเคลื่อนย้าย

2) ขั้นที่สอง ต้องระวังกเรื่องคิดถึงการสร้างข้อมูลเชิงภาพแบบอัตโนมัติ ควรจะพิจารณาถึงการใช้ข้อมูลเชิงภาพให้น้อยลง

ในปัจจุบันมีเครื่องมือจำนวนมากที่จะสามารถใช้ในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงข้อความให้เป็นแผนที่และแผนภาพข้อมูลเชิงเวลา (timelines)

ทั้งนี้นักวิจัยควรจะตระหนักว่าในขณะที่ข้อมูลเชิงภาพทำให้เรารู้สึกประทับใจที่มองเห็นข้อมูลได้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม แต่มันอาจจะเป็นความล้มเหลวที่จะแสดงผลข้อมูลการวิเคราะห์ที่เป็นประโยชน์และถูกต้อง การนำเสนอข้อมูลเชิงภาพควรจะมีองค์ประกอบของข้อมูลให้น้อย เพื่อความชัดเจนในการแสดงผลข้อมูล เมื่อเรานำเสนอข้อมูลเชิงแผนที่และรูปภาพได้อย่างน่าสนใจและน่าประทับใจ

มันอาจจะทำให้ผู้อ่านไม่สามารถเข้าถึงประเด็นสำคัญในการนำเสนอข้อมูล ตัวอย่างเช่น

การใช้ภาพถ่ายดาวเทียมเพื่อแสดงถึงความหนาแน่นของวัดในพื้นที่หนึ่งอาจจะมองเห็นการกระจายตัวของ

ที่ตั้งวัดได้ไม่ชัดเจน

ซึ่งต่างจากการแสดงผลบนภาพแผนที่

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญ

คือต้องเลือกระหว่างการแสดงผลข้อมูลในเชิงมหภาคและจุลภาค

ในขณะที่ข้อมูลเชิงภาพแสดงถึงการเคลื่อนย้ายของพระภิกษุรูปหนึ่งในช่วงเวลาหลายปีได้อย่างชัดเจน

แต่การนำเสนอข้อมูลจะไม่มี ความชัดเจนเมื่อต้องเสนอภาพการเคลื่อนย้ายของพระสงฆ์จำนวนมากถึง

621 รูปพร้อมๆ กัน

3) ขั้นที่สาม การสำรวจและอธิบายข้อมูล การนำเสนอข้อมูลภาพเชิงเวลาควรเลือกใช้ข้อมูลที่ไม่มีความหลากหลาย วิธีการธรรมดาที่สุดที่จะแสดงผลการเปลี่ยนแปลงข้อมูลตามช่วงเวลาโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ คือการสร้างภาพเคลื่อนไหวที่จะช่วยให้ข้อมูลเชิงภาพและแผนที่ปรับเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา อย่างไรก็ตามการดำเนินการเช่นนี้กลายเป็นเรื่องยากที่จะเปรียบเทียบข้อมูลของแต่ละชุดที่มีจำนวนมากได้ ในขณะที่การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นแถบแสดงเวลา “time slider” เป็นรูปแบบข้อมูลเชิงภาพที่น่าสนใจ ดังนั้นในการนำเสนอข้อมูลให้ง่ายต่อความเข้าใจของผู้อ่าน ข้อมูลทั้งหมดควรจะถูกนำเสนอไปพร้อมกันภายในภาพเดียว

4) ขั้นที่สี่ การเปรียบเทียบข้อมูลเชิงภาพกับแหล่งข้อมูลอื่นๆ ต้องระวังเรื่องมาตราส่วนของข้อมูล ทั้งนี้ในการเปรียบเทียบข้อมูลข้ามแหล่งสามารถทำได้ เช่น การใช้ข้อมูลประชากรประกอบจะช่วยให้เราทราบถึงสาเหตุที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดรูปแบบเฉพาะในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ อย่างไรก็ตามมีความจำเป็นที่จะต้องชัดเจนในการใช้มาตราส่วนเดียวกันสำหรับข้อมูล ทั้งข้อมูลที่เราวิเคราะห์จากข้อมูลสนามและข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ เพราะมาตราส่วนที่แตกต่างอาจจะทำให้ผู้อ่านได้รับข้อมูลที่ผิดพลาดหรือสับสนได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าใช้ข้อมูลแสดงที่ตั้งวัดอาจไม่เหมาะสมที่จะใช้ร่วมกับแผนที่แบบคลอโรเพลท์¹ (Chloropleth map) ที่แสดงข้อมูลความหนาแน่นของประชากร เพราะยิ่งข้อมูลเหล่านี้ถูกจำแนกโดยใช้ขอบเขตเชิงพื้นที่ที่ใหญ่มาก ก็ยิ่งจำเป็นต้องเลือกใช้มาตราส่วนของข้อมูลที่เหมาะสม การใช้ข้อมูลที่ตั้งวัดประกอบกับข้อมูลความหนาแน่นของประชากรในการวิเคราะห์ แม้จะช่วยให้เห็นภาพของสาเหตุหรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งสองได้อย่างรวดเร็วและชัดเจนมาก แต่อาจจะนำไปสู่การตีความที่ผิดพลาดได้

¹ แผนที่คลอโรเพลท์ (chloropleth map) คือ แผนที่ที่ใช้สัญลักษณ์แทนข้อมูล แบ่งตามขอบเขตการปกครอง เช่น แสดงรายได้เฉลี่ย หรือความหนาแน่นของประชากร เป็นต้น

การจัดเตรียมข้อมูลสนามเพื่อการวิเคราะห์ด้วยระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศ : กรณีศึกษาชาวพุทธเถรวาทในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

SUWA, Shinji
CIAS, Kyoto University

เมื่อการวิจัยสนามเสร็จสิ้น นักวิจัยจะต้องนำข้อมูลสนามมาประมวลผลและวิเคราะห์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัย แต่การนำเสนอผลการวิจัยสนามมีหลากหลายรูปแบบที่จะสามารถเลือกใช้ได้ ขึ้นอยู่กับความเชี่ยวชาญ ความต้องการ หรือเงื่อนไขของการวิจัย โครงการวิจัยแต่ละโครงการล้วนมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายการวิจัยที่ชัดเจนว่าจะมีแนวทางการจัดการข้อมูลอย่างไร และจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะใด

การนำเสนอข้อมูลที่กำลังเป็นที่นิยมใช้กันมากในรูปแบบหนึ่ง คือ ระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศ (Geo-Informatics)

การใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยสนามเป็นระบบการจัดการข้อมูลสารสนเทศรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ มีทั้งระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information Systems: GIS) การสำรวจระยะไกลด้วยดาวเทียม (Remote Sensing) การกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลกด้วยดาวเทียม (Global Positioning Systems: GPS) การสำรวจข้อมูลด้วยภาพถ่ายทางอากาศ (Photogrammetry) และเทคโนโลยีการทำแผนที่ (Mapping Technology) ในปัจจุบันหน่วยงานต่างๆ ทั้งในมหาวิทยาลัย ภาครัฐ และเอกชน ได้นำเอาเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศไปประยุกต์ใช้ในการทำงานที่ไม่ใช่เป็นเพียงงานเชิงวิชาการเท่านั้น อย่างไรก็ตามการจัดการข้อมูลภูมิสารสนเทศเป็นระบบการจัดการข้อมูลที่มีการใช้เทคโนโลยีที่ยุ่ยาก ซับซ้อน และต้องเป็นข้อมูลที่อยู่ภายใต้ระบบมาตรฐานสากล เพื่อให้สามารถใช้ข้อมูลประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างถูกต้องและชัดเจน

บทความนี้มีเป้าหมายสำคัญ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับนักวิจัยสนามในการเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดเตรียมข้อมูลสนามให้อยู่ในองค์ประกอบที่จะสามารถใช้ระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลได้ ซึ่งมีแนวทางการจัดการข้อมูลที่มีความซับซ้อน และต้องใช้ทักษะของนักวิจัยพอสมควร เพราะข้อมูลจากการวิจัยสนามมักจะเป็นข้อมูลในเชิงเนื้อหาและข้อความ ข้อมูลเหล่านี้แม้จะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาของนักวิจัยเชิงคุณภาพ แต่เมื่อต้องการจะใช้ระบบภูมิสารสนเทศในการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ไม่เป็นประโยชน์เลย นักวิจัยต้องแปลงข้อมูลเชิงข้อความให้เป็นข้อมูลเชิงตัวเลข และให้องค์ประกอบที่พร้อมจะนำเข้าสู่ระบบการจัดการและวิเคราะห์ข้อมูลแบบภูมิสารสนเทศได้

ซึ่งการแปลงข้อมูลจากข้อความให้เป็นเชิงตัวเลขนี้มีหลายขั้นตอนที่จะต้องดำเนินการและให้ความสนใจระมัดระวังเป็นพิเศษ ดังนี้

1) การตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่เป็นชื่อสถานที่ เมือง ประเทศ และอื่นๆ ตัวอย่างเช่น กรณีชื่อวัดในอำเภอโขงเจียม มักจะมีชื่อที่เป็นชื่อท้องถิ่นที่ชาวบ้านเรียกกันเป็นที่คุ้นเคยและรู้จักกันดี แต่ไม่ใช่ชื่อที่เป็นทางการที่อยู่ในระบบข้อมูลทะเบียนวัดของหน่วยงานราชการ ถ้าหากไม่มีการตรวจสอบ และปรับเปลี่ยนชื่อวัดตามระบบข้อมูลทางการ การจัดการข้อมูลจะไม่สามารถอ้างอิงกับระบบฐานข้อมูลที่เป็นทางการของประเทศได้ โดยเฉพาะข้อมูลสำคัญในเชิงภูมิสารสนเทศที่จะได้มาจากระบบฐานข้อมูลทางการ เช่น ตัวเลขระบุพิกัดที่ตั้งวัด ทั้งในระบบพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวงและในระบบ UTM (Universal Transverse Mercator) เป็นต้น

2) การจัดการระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศในบางประเทศที่ยังไม่มีระบบการจัดการฐานข้อมูลที่เป็นมาตรฐานสากลจะเป็นอุปสรรคในการค้นหาฐานข้อมูลเชิงตัวเลขที่จะนำเข้าสู่ระบบการจัดการข้อมูลภูมิสารสนเทศได้ เช่น ในกรณีประเทศไทย ยังไม่มีข้อมูลรหัสหมู่บ้านที่เป็นมาตรฐาน มีเพียงรหัสจังหวัดและอำเภอที่กำหนดอยู่ในระบบข้อมูลมาตรฐานสากล นอกจากนี้เมื่อสืบค้นเข้าไปในรายละเอียดฐานข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านก็พบว่ามีการใช้ระบบการจัดการฐานข้อมูลที่ไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ในบางจังหวัดข้อมูลที่ตั้งหมู่บ้านใช้ระบบพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวง แต่ในบางจังหวัดใช้ระบบข้อมูล UTM จึงกลายมาเป็นอุปสรรคสำคัญในการนำข้อมูลจากระบบฐานข้อมูลกลางของประเทศมาใช้ในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลภูมิสารสนเทศได้โดยตรง ต้องหาทางแปลงข้อมูลให้อยู่ในระบบเดียวกันก่อน

3) ในกรณีที่ข้อมูลสนามเป็นลักษณะข้อมูลเฉพาะที่ไม่สามารถเทียบเคียงกับข้อมูลเชิงตัวเลขที่เป็นมาตรฐานของทางราชการได้ เช่น ข้อมูลสมณศักดิ์หรือตำแหน่งทางคณะสงฆ์ นักวิจัยจะต้องคิดรหัสข้อมูลเชิงตัวเลขให้กับตัวแปรเหล่านั้น เพื่อให้ข้อมูลในลักษณะข้อมูลที่พร้อมจะเข้าสู่ระบบการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลภูมิสารสนเทศได้

เงื่อนไขสำคัญประการแรกในการจัดการระบบข้อมูลสนามให้พร้อมสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงภูมิสารสนเทศ คือ การแปลงข้อมูลเชิงเนื้อหาและข้อความให้เป็นข้อมูลเชิงตัวเลข ทั้งโดยการกำหนดรหัสขึ้นมาสำหรับตัวแปรเฉพาะที่ไม่มีข้อมูลเทียบเคียงกับทางราชการ และโดยการค้นหาและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเชิงข้อความที่มีบันทึกไว้ในระบบข้อมูลทางราชการ เช่น ชื่อหมู่บ้าน ชื่อวัด ชื่อตำบล ชื่ออำเภอ ชื่อจังหวัด เป็นต้น

จากนั้นจึงแปลงข้อมูลที่เป็นข้อความเหล่านั้นให้เป็นตัวเลขรหัสตามมาตรฐานของทางราชการ อย่างไรก็ตามแม้ชื่อหรือข้อมูลเชิงข้อความเหล่านั้นจะมีอยู่ในระบบมาตรฐานของทางราชการ แต่ยังคงต้องมีการตรวจสอบข้อมูลกับมาตรฐานสากลอีกทางหนึ่งด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับระบบข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบที่จะสามารถวิเคราะห์บนแผนที่สากลหรือแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมได้ ซึ่งการจะจัดการข้อมูลทั้งหมดเหล่านี้ นักวิจัยต้องรู้ว่า มีแหล่งข้อมูลที่เป็นมาตรฐานของราชการไทยและมาตรฐานสากลอยู่ที่ไหนบ้าง ข้อมูลจากแหล่งใดมีความน่าเชื่อถือได้มากกว่า ยกตัวอย่างเช่นข้อมูลที่ตั้งหมู่บ้านและตำบลในระบบฐานข้อมูลของไทยยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่ามาตรฐานสากล เมื่อเปรียบเทียบกับระบบฐานข้อมูลของรัฐบาลเมียนมาร์ ทั้งนี้การแปลงข้อมูลเชิงข้อความให้เป็นตัวเลขและการตรวจสอบข้อมูลเชิงตัวเลขให้อยู่ในระดับมาตรฐานสากลจึงเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ และต้องใช้เวลาในการดำเนินการมากพอสมควร

เมื่อข้อมูลจากแบบบันทึกข้อมูลสนามถูกแปลงให้เป็นข้อมูลเชิงตัวเลขครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว มาถึงขั้นตอนการบันทึกข้อมูลเชิงตัวเลขในรูปแบบตารางทำการ (Spreadsheet) โดยใช้โปรแกรม Microsoft Excel พร้อมทั้งตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อเตรียมนำเข้าสู่การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลในระบบภูมิสารสนเทศ จากนั้นต้องลงนำข้อมูลแสดงผลบนแผนที่หรือเชิงรูปภาพ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเชิงตัวเลขที่อาจจะมีความคลาดเคลื่อนจากการเก็บรวบรวมข้อมูล จากการบันทึกข้อมูล หรือจากฐานข้อมูลที่ไม่ได้มาตรฐาน ตัวอย่างเช่น ในกรณีของโครงการโขงเจียมเมื่อนำข้อมูลพิกัดที่ตั้งวัดจากการสำรวจมาลงบันทึกบนแผนที่ พบว่าข้อมูลไม่ถูกต้อง เช่น ที่ตั้งวัดบางแห่งในอำเภอโขงเจียมลงไปอยู่ในแม่น้ำโขง ทั้งนี้อาจเกิดความผิดพลาดจากการบันทึกข้อมูลพิกัดตำแหน่ง GPS (Global Positioning System) ที่อาจจะผิดพลาดเพราะปัญหาเครื่องมือไม่ได้มาตรฐาน หรือในขณะที่บันทึกพิกัด GPS อาจจะอยู่ในจุดที่ไม่สามารถรับข้อมูลดาวเทียมได้มากพอ หรืออยู่ในช่วงที่มีปัญหาสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวย เป็นต้น สาเหตุเหล่านี้ล้วนอาจจะมีผลต่อความผิดพลาดของข้อมูลพิกัดเหล่านั้นได้

เมื่อตรวจสอบข้อมูลอย่างถูกต้องและสมบูรณ์แล้ว ข้อมูลเหล่านั้นจึงอยู่ในสภาพที่พร้อมต่อการนำเข้าสู่ระบบการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลภูมิสารสนเทศ ในทางเทคนิคเรียกว่า “flat data” ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีองค์ประกอบอยู่ในลักษณะ 2 มิติ ยังไม่สามารถนำไปแสดงผลข้อมูลบนแผนที่ได้ ต้องมีการนำข้อมูลเหล่านี้ไปประมวลผลร่วมกับฐานข้อมูลภูมิศาสตร์ (GIS data bases) ในลำดับต่อไป